

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПРАВА

УДК 342.1

DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-2-15>

Анастасія Муслімівна Мерник

Кафедра теорії та історії права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Харків, Україна

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПРАВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Анотація. У статті наголошується на тому, що система права завжди намагається перебувати в актуальному стані у відношенні до розвитку суспільства. Визначальна роль у цьому належить законодавцю, який на основі потреб юридичної практики та суспільства здійснює правотворчість, ґрунтуючись на принципі оперативності, тобто підтриманні національного законодавства в актуальному стані, розроблення та прийняття нових законів у випадку необхідності, внесення змін, доповнень до старих нормативно-правових актів за наявності потреб, а також скасування неактуальних та непотрібних актів або їх окремих положень. У рамках статті ставиться ціль розглянути різні тенденції розвитку права в сучасних умовах. Одним із найбільших процесів, що характерний в основному для всього світу з 90-х років ХХ ст., є глобалізація. Глобалізація у свою чергу є складним та багатограним поняттям, оскільки він охоплює не лише сферу права. Це поняття використовується для позначення сучасної форми міждержавних відносин, що характеризується поширенням взаємозалежності між країнами в економічній, політичній, культурній, правовій та інших сферах практично на всю землю кулю. Вивчається прояв глобалізації в праві у формі правової конвергенції. Наголошується на тому, що конвергенція є процесом, унаслідок якого в певних неспоріднених елементів між собою з'являються однакові ознаки. А правова конвергенція – симбіоз правових систем певних держав, що відбувається на основі факторів, які можуть як заважати цьому процесу, так і навпаки сприяти. Ці фактори знаходяться не лише в правовій сфері, такими факторами можуть виступати, наприклад, певні соціально-економічні або політичні чинники, зокрема, інтереси політичної еліти. За результатом дослідження зроблено висновок, що важливого значення набуває аналіз правового характеру глобалізації, оскільки вона також охоплює й сферу права. Найбільшим проявом глобалізації в праві є правова конвергенція. Конвергенція – процес, унаслідок якого в певних неспоріднених елементів між собою з'являються однакові ознаки. Глобалізація як великий процес у свою чергу зумовлює інші процеси в сфері права – уніфікацію, стандартизацію, гармонізацію, адаптацію, реценцію, апроксимацію. Вони ж у свою чергу є засобами реалізації глобалізації.

Ключові слова: система права, правова система, глобалізація, конвергенція.

Anastasiia M. Mernyk

Department of Theory and History of Law
Yaroslav Mudryi National Law University
Kharkiv, Ukraine

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE LEGAL SYSTEM IN MODERN CONDITIONS

Abstract. *The article emphasizes that the legal system always tries to stay up to date with the development of society. The decisive role in this belongs to the legislator, who, based on the needs of legal practice and society, carries out lawmaking, based on the principle of efficiency, that is, maintaining national legislation up to date, developing and adopting new laws if necessary, making changes, additions to old regulatory legal acts if necessary, and also canceling irrelevant and unnecessary acts or their individual provisions. The article aims to consider various trends in the development of law in modern conditions. One of the largest processes, which is characteristic mainly for the whole world since the 90s of the twentieth century, is globalization. Globalization, in turn, is a complex and multifaceted concept, since it covers not only the sphere of law. This concept is used to denote the modern form of interstate relations, characterized by the spread of interdependence between countries in the economic, political, cultural, legal and other spheres practically throughout the globe. The manifestation of globalization in law in the form of legal convergence is studied. It is emphasized that convergence is a process as a result of which certain unrelated elements appear to have the same features. And legal convergence is a symbiosis of the legal systems of certain states, which occurs on the basis of factors that can both hinder this process and, conversely, promote it. These factors are not only in the legal sphere, such factors can be, for example, certain socio-economic or political factors, in particular, the interests of the political elite. The result of the study concluded that the analysis of the legal nature of globalization is of great importance, since it also covers the sphere of law. The greatest manifestation of globalization in law is legal convergence. Convergence is a process as a result of which certain unrelated elements have the same characteristics. Globalization as a large process in turn determines other processes in the field of law – unification, standardization, harmonization, adaptation, reception, approximation. They, in turn, are the means of implementing globalization.*

Keywords: *legal system, legal system, globalization, convergence.*

ВСТУП

Право – це велике соціальне явище, що утворилося внаслідок поступової еволюції соціуму, багато в чому будучи обумовленим його потребами в упорядкуванні поведінки між людьми, а також у регулюванні відносин, що виникали між представниками суспільства [1, с. 30]. Упродовж багатьох років право не стояло на місці, а продовжувало розвиватися разом із суспільством, відповідаючи вимогам та забезпечуючи його потреби. Внаслідок цього за великий проміжок часу найголовніший соціальний регулятор набув громіздкого й об’ємного характеру, що викликало потребу в його впорядкуванні, структуруванні, приведенні до зро-

зумілого, зручного для використання стану. Це спричинило поштовх, завдяки якому спільними зусиллями юристів-науковців протягом багатьох років була створена концепція структури права, яка використовується та є актуальною й сьогодні. Тому детальне та правильне дослідження всіх проблем відповідного питання є одним із завдань теорії права та має першочергове значення для юридичної практики, оскільки структура права насамперед використовується законодавцем для розроблення нормативно-правових актів.

У сучасній юридичній науці існує багато думок та підходів до визначення поняття системи права [2, с. 70]. І хоча плюралізм думок – це добре, але завжди існує інший бік. У цьому випадку це негативно впливає на стан дослідження у вітчизняній юридичній науці відповідного поняття, оскільки думки науковців розділяються, утворюється багато напрямків стосовно цього питання, що призводить до суперечностей, які у свою чергу ускладнюють процес дослідження. Зокрема це суперечить самій сутності права, основні поняття, категорії та явища якого повинні бути єдиними, уніфікованими та зрозумілими для всіх членів суспільства.

Основною властивістю системи права є її динамізм [3, с. 166]. Ця характеристика означає, що система права не стоїть на місці, а здійснює оперативне реагування на виникнення нових, зміну та доповнення старих суспільних відносин, здійснюючи правове регулювання або вносячи відповідні зміни до застарілих норм права. Тобто система права завжди намагається перебувати в актуальному стані у відношенні до розвитку суспільства [4, с. 32]. Визначальна роль у цьому належить законодавцю, який на основі потреб юридичної практики та суспільства здійснює правотворчість, ґрунтуючись на принципі оперативності, тобто підтриманні національного законодавства в актуальному стані, розроблення та прийняття нових законів у випадку необхідності, внесення змін, доповнень до старих нормативно-правових актів за наявності потреб, а також скасування неактуальних та непотрібних актів або їх окремих положень.

Сучасні тенденції в розвитку системи права пов'язані з глобалізаційними процесами [5, с. 79], якими позначаються процеси зближення, взаємопроникнення держав та їх правових систем, унаслідок чого відбувається посилення залежності держав одна від одної. Глобалізація – процес багатогранний, охоплюючи різні сфери суспільного життя, має особливе значення для правової сфери. Він зумовлює розширення предмету правового регулювання, універсалізацію законодавства та дозволяє об'єднати спільні зусилля, які будуть спрямовані на захист, упровадження, вдосконалення демократії, верховенства права, справедливості, рівності, гуманізму, свободи, прав людини та інших правових цінностей, які стали надбанням нашого цивілізованого суспільства.

1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Про значимість та важливість досліджуваної тематики свідчить кількість науковців та їх праць із приводу структури права. Зокрема, дослідженнями займалися

такі вчені-правознавці: О. Адамова [6], О. Галета [7, с. 14], Т. Дашковська [8, с. 90], Л. Добробог [4], Л. Заморська [9, с. 11], О. Миколенко [10, с. 204], М. Цвік [11], С. Погребняк [12, с. 3–17], Н. Левицька [13, с. 32–34], Є. Євграфова [14, с. 248–254], О. Сидоренко [15], М. Хаустова [16], А. Мерник [17, с. 109–107]. Слід наголосити, що дослідженню окремих аспектів цієї проблематики приділяли увагу юристи ще давніх часів, а саме римські вчені-юристи: Гай, Павло, Ульпініан, Юстиніан тощо.

Так, О. Адамова досліджувала інститут права, як складовий елемент його структури. Авторка наголошує, що правові інститути, можуть бути простими та складними. Складними вони вважаються в тих випадках, коли в їх структурі виокремлюються ще дрібніші правові утворення – субінститути або їх ще називають тубінститутами. Субінститути у свою чергу є відокремленою групою специфічних правових норм у межах правового інституту. При цьому при розмежуванні інституту права та субінституту слід виходити не з предмету, а методу правового регулювання. Ті групи норм, які користуючись власним методом, крім галузевого, а у відповідних випадках підгалузевого, а також метод якого-небудь інституту права, повинні розглядатися як його субінститути [6].

О. Галета у своїй науковій роботі систематизує та інкорпорує погляди українських учених стосовно визначення поняття «підгалузь права» [7, с. 14]. Т. Дашковська акцентує увагу на співвідношенні норми матеріального та процесуального права, роблячи висновок що не слід ототожнювати процедурні правила всередині матеріального права з нормами процесуального права, бо матеріальні галузі права мають у своєму складі певні процесуальні (процедурні) норми для задоволення внутрішніх потреб матеріальної галузі, її самоорганізації, які не належать до структури та системи галузевих процесів [8, с.90].

Л. Добробог формулює визначення «системи права», під якою пропонує розуміти сукупність юридичних норм держави, й обумовлена економічним, соціальним устроєм структура права, що відображає внутрішню узгодженість та юридичних норм і одночасно їх поділ на відповідні галузі та інститути права; і як об'єктивно існуюча внутрішня структура права, що склалася історично й обумовлена характером суспільних відносин, що регулюються [4, с. 30].

Л. Заморська виділяє групи ознак галузей права: загальні, індивідуальні, субстанціональні. Зокрема до загальних ознак авторка відносить: 1) нормативність – будь-яка галузь права складається з сукупності правових норм, які забезпечують її статус як правового явища; 2) зв'язок із державою – норми галузі права є результатом діяльності держави у формі правотворчості, вони виражають загальнодержавну волю, а галузь права певним чином обумовлена історичним типом державності, а зміст галузі залежить від форми держави та її інших якостей; 3) загальнообов'язковість – норми галузі права є загальнообов'язковими для всіх учасників відповідних правових відносин, а у певних випадках їх виконання може забезпечуватися державним примусом; 4) формальна визначеність – норми галузі права оформлюються в нормативно-правових документах або інших дже-

релах права. Під субстанціональними ознаками галузей права авторка пропонує розуміти такі властивості, які належать галузі права як елементу системи права. Простіше кажучи, до субстанційних ознак галузі права можна віднести її типову належність, а також місце в системі права. А групу індивідуальних ознак галузі права складають такі, які виходять із принципів, джерел, функцій, методів, внутрішньої структури галузі, її місця в системі права [9, с. 11].

Заслуговує на увагу класифікація галузей права О. І. Миколенка, який виходить із того, що класифікувати галузі права потрібно залежно від того предмет чи метод має пріоритетне значення. Відповідно до цього він виділяє: 1) галузі, в об'єднанні яких більшу роль відігравав метод правового регулювання. Їх особливості виявляються в тому, що об'єднані та врегульовані ними суспільні відносини розкидані на всьому полі соціальної поведінки й збираються в предмет галузі права на тій підставі, що потребують юридично однорідних прийомів регулювання, і це легко проілюструвати на прикладі адміністративного, цивільного і кримінального права; 2) галузі, в об'єднанні яких більшу роль відігравав предмет правового регулювання. Їх особливості виявляються в тому, що вони регулюють специфічну сферу суспільних відносин, але використовують при цьому методи правового регулювання інших галузей права (методи адміністративного чи цивільного права); 3) галузі права, в яких одночасно брали участь як предмет, так і метод правового регулювання [10, с. 204].

С. Погребняк, досліджуючи підсистеми права, наголошує, що розподіл права на публічне та приватне за своєю давністю сягає часів давньоримських юристів. Спочатку такий поділ виник як спосіб вивчення права. Видатний римський юрист Ульпініан писав, що право вивчається у двох аспектах: публічному та приватному. Публічне право – це те, що належить до користі римської держави, а приватне право – те, що належить до користі окремих осіб. З тієї пори цей поділ є міцним набуттям юридичної думки, утворюючи безумовний базис наукової й практичної класифікації правових явищ [12, с. 4].

Бачимо, що тематика системи права та її структури є досить великою за обсягом. Науковці досліджували цю тематику як загалом, так і його окремі структурні елементи. Проте в межах цієї статті слід зупинитися саме на деяких особливостях системи права в сучасних умовах.

2. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Для здійснення дослідження було застосовано систему методів наукового пізнання, зокрема загальнонаукові (аналізу, синтезу), приватні методи наукового пізнання, що застосовуються в галузях багатьох наук (порівняльний, кількісного й якісного аналізу), а також спеціально-юридичні (формально-юридичний, порівняльно-правовий). Загальнофілософський (універсальний) метод пізнання авторка використовувала на всіх етапах пізнавального процесу.

За допомогою методу аналізу розкриті характерні ознаки та вивчені окремі особливості правової системи, як більш ширшого поняття, ніж система права.

Порівняльний аналіз надав можливість виявити різні підходи до поняття «глобалізація». Так, глобалізація є складним і багатограним поняттям та охоплює не лише сферу права. Це поняття використовується для позначення сучасної форми міждержавних відносин, що характеризується поширенням взаємозалежності між країнами в економічній, політичній, культурній, правовій та інших сферах практично на всю земну кулю.

За допомогою методу узагальнення виділено фактори, які дозволяють подолати сучасні виклики впливу процесів глобалізації на вітчизняну систему права. Найбільшим проявом глобалізації в праві є правова конвергенція, як симбіоз правових систем певних держав, що відбувається на основі факторів, які можуть як заважати цьому процесу, так і навпаки сприяти. Ці фактори знаходяться не лише в правовій сфері, такими факторами можуть виступати, наприклад, певні соціально-економічні або політичні чинники, зокрема, інтереси політичної еліти.

Метод дедукції надав можливість на основі доктринальних поглядів науковців вивести загальний висновок щодо характерних ознак уніфікації права. Це процес приведення чинного права до єдиної системи, усунення розбіжностей та надання одноманітності правовому регулюванню подібних або близьких видів суспільних відносин.

Індуктивний метод пізнання норм міжнародного права та його джерел щодо прав людини в умовах сучасних глобалізаційних процесів надав можливість одержати загальний висновок щодо значення стандартизації для систем права окремих держав у сучасних умовах. Такий засіб спрямований як на посилення взаємодії між державами, уніфікації законодавства шляхом створення єдиних стандартів для країн-учасниць певної міжнародної спільноти. Особливо значення посідають міжнародно-правові стандарти, які закріплюються відповідно в міжнародно-правових актах та встановлюють вимоги, правила поведінки, моделі регулювання тих чи інших суспільних відносин.

Історичний метод пізнання посприяв розкриттю передумов формування Європейського Союзу, в якому однією з найважливіших інституцій є Європейський суд з прав людини, який, здійснюючи свою діяльність, формує судову практику. Саме ця судова практика, наприклад в Україні, визнається обов'язковою при розгляді та вирішенні судами певних справ, що свідчить про входження практики Європейського суду з прав людини до системи джерел права національної правової системи.

У статті застосовувалися також і спеціально-юридичні методи, зокрема формально-юридичний і системно-структурний, які було використано під час розробки та вивчення термінологічного апарату цієї роботи, а саме при з'ясуванні змісту категорій «правова система» та «система права», а також для розкриття особливостей таких дефініцій, як «конвергенція», «уніфікація», «стандартизація», «рецепція».

У роботі використовуються доктринальні джерела, що розкривають різні аспекти тенденції розвитку системи права в сучасних умовах.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Система права – це не замкнуте правове утворення в межах національної правової системи. Вона, як головний елемент правової системи, разом із нею піддається впливу зовнішніх чинників, під якими в межах статті розуміється процес глобалізації, що є характерним для останніх декількох років. Тому говорячи про тенденції розвитку системи права в сучасних умовах, слід виходити з правового поняття «правова система», аналізуючи на ньому процеси глобалізації як чинники розвитку системи права в сучасних умовах.

Потрібно виходити з правового поняття «правова система» для того, щоб розкрити сутність тенденцій у розвитку системи права в сучасних умовах. Правова система – це об'єктивно сформована, цілісна сукупність усіх правових явищ певного суспільства, взаємопов'язаних між собою та іншими соціальними явищами, яка відображає його правові особливості та цінності [17, с. 199].

Система права у свою чергу є одним із основних елементів правової системи, а точніше складовою, на якій вона ґрунтується. Тому для аналізу впливу глобалізації та пов'язаних із нею процесів потрібно виходити саме з правової системи, яка є правовим утворенням, явищем значно ширшим за обсягом. У свою чергу в межах правової системи саме система права є елементом, який першим найбільше зазнає впливу зовнішніх факторів і процесів, що достатньо обґрунтовує використання саме «правової системи» для розкриття відповідного питання.

Одним із найбільших процесів, що характерний в основному для всього світу з 90-х років ХХ ст., є глобалізація. Глобалізація у свою чергу є складним і багатогранним поняттям, оскільки він охоплює не лише сферу права. Це поняття використовується для позначення сучасної форми міждержавних відносин, що характеризується поширенням взаємозалежності між країнами в економічній, політичній, культурній, правовій та інших сферах практично на всю земну кулю. Основними чинниками глобалізації є науково-технічна революція, особливо розвиток світової системи інформації, поширення Інтернету, який зробив можливим миттєвий зв'язок між людьми в різних кінцях світу й усунув перешкоди на шляху розповсюдження будь-якої інформації. Це певний етап розвитку людської цивілізації, коли національні економіки вже не можуть нормально розвиватися в межах однієї держави, а міжнародні економічні зв'язки призвели до утворення транснаціональних корпорацій і глобальних (світових) ринків. Іншими словами, глобалізація являє собою комплексне геополітичне, гео економічне й геокультурне явище, яке здійснює потужний вплив на всі сторони життєдіяльності суспільств [15].

При цьому важливого значення набуває аналіз правового характеру глобалізації, оскільки вона також охоплює й сферу права. Найбільшим проявом глобалізації в праві є правова конвергенція. Конвергенція – процес, унаслідок якого в певних неспоріднених елементах між собою з'являються однакові ознаки. А правова конвергенція – симбіоз правових систем певних держав, що відбува-

ється на основі факторів, які можуть як заважати цьому процесу, так і навпаки сприяти. Ці фактори знаходяться не лише в правовій сфері, такими факторами можуть виступати, наприклад, певні соціально-економічні або політичні чинники, зокрема, інтереси політичної еліти.

Глобалізація як великий процес у свою чергу зумовлює інші процеси в сфері права – уніфікацію, стандартизацію, гармонізацію, адаптацію, рецепцію, апроксимацію. Вони ж у свою чергу є засобами реалізації глобалізації. Загально охарактеризуємо ці процеси.

Уніфікація права – процес приведення чинного права до єдиної системи, усунення розбіжностей та надання одноманітності правому регулюванню подібних або близьких видів суспільних відносин. Зумовлена ускладненням суспільного життя і розвитком суспільних відносин. Сам процес уніфікації має місце при: утворенні нових держав, на території яких діють складові різних правових систем; формуванні єдиної правової системи союзних держав; у процесі зближення правових систем держав, які утворюють різні міждержавні об'єднання тощо. Тобто як можна помітити процес уніфікації права характерний насамперед при створенні міждержавних об'єднань, що є результатом процесу глобалізації. Створення єдиної системи, практики, норм, приведення до єдиного зразка систем права та загалом правової системи – все це здійснюється з метою більш тісної взаємодії між державами, інтеграції, взаємопроникненню елементів однієї держави в іншу, що сприяє посиленню взаємозалежності, взаємопов'язаності відповідних держав.

Наступним засобом глобалізації є стандартизація. Цей засіб пов'язаним із тим, що створюються стандарти (зразки, моделі) з різних правових питань. Такий засіб у свою чергу спрямований як на посилення взаємодії між державами, уніфікації законодавства шляхом створення єдиних стандартів для країн-учасниць певної міжнародної спільноти. Особливо значення посідають міжнародно-правові стандарти, які закріплюються відповідно в міжнародно-правових актах та встановлюють вимоги, правила поведінки, моделі регулювання тих чи інших суспільних відносин. При цьому міжнародні стандарти загалом устанавлюються в таких сферах: права людини, правосуддя, підприємницька діяльність, діяльність правоохоронних органів та органів прокуратури, поведіння із засудженими, фінансової діяльності, інформаційної безпеки тощо. Також потрібно зауважити, що міжнародні стандарти, як правовий результат процесу глобалізації між певними правовими системи певних держав, можуть бути як обов'язковими, так і мати рекомендаційний характер. Якщо дотримання перших стандартів є обов'язком відповідних держав, то стандарти рекомендаційного характеру виконуються та забезпечуються завдяки авторитету міжнародного суб'єкта, що їх створив.

Глобалізація не охоплює лише сферу законодавства, вона також спрямовує свій вплив і на такі правові явища як система права, система джерел права. Внаслідок зближення правових систем різних держав змінюється система джерел

права. Так, наприклад, за умов глобалізації був створений Європейський Союз, в якому однією з найважливіших інституцій є Європейський суд з прав людини, який, здійснюючи свою діяльність, формує судову практику. Саме ця судова практика, наприклад в Україні, визнається обов'язковою при розгляді та вирішенні судами певних справ, що свідчить про входження практики Європейського суду з прав людини до системи джерел права національної правової системи. Також яскравим прикладом можуть бути міжнародно-правові акти, що укладаються різними державами. Відповідно до Конституції України міжнародні договори є частиною національного законодавства. У свою чергу Закон України «Про міжнародні договори» закріплює примат міжнародного права над національним у випадках, коли виникають між ними суперечності.

Як було зазначено, система права також зазнає впливу процесів глобалізації. Це проявляється в тому, що розширюється сфера правового регулювання. Взаємодіючи з країнами, які є представниками інших правових систем, національна правова система перехоплює досвід правового регулювання, зокрема нові галузі права. Зокрема на сучасному етапі формуються такі галузі права, які поки що не є характерними для нашої правової системи: ювенальне, аграрне, екологічне, медичне, космічне, підприємницьке, транспортне, торговельне, військове тощо.

Одним із засобів глобалізації є рецепція права, що безпосередньо впливає на розвиток правової системи, особливо на розвиток системи права. Взагалі рецепція права – це запозичення та засвоєння певних правових елементів, явищ, інститутів, принципів. Яскравим прикладом рецепції та її впливу на систему права є рецепція римського права. Завдяки цій рецепції в межах національної системи права можна казати про такі підсистеми як публічне та приватне право, а також багато інших правових явищ. Ще прикладом рецепції є положення Конституції України, які закріплюють те, що міжнародні договори, які ратифіковані Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. Тобто в даному випадку відбувається запозичення та впровадження норм наднаціонального права.

Як правове явище рецепція є найбільш затребуваним інструментом модернізації права [16]. У праві «рецепція» стосується процесу прийняття та включення однією правовою системою елементів іншої правової системи. Це може включати прийняття конкретних правових норм, концепцій або навіть цілих правових систем. Рецепція може відбуватися шляхом свідомого чи навмисного перенесення правових норм або шляхом поступового процесу впливу.

Ще одним засобом глобалізації є гармонізація – процес приведення до єдиних стандартів нормативної бази в межах національних правових систем, що забезпечує їх зближення в правотворчих, правозастосовних та інших сферах [16]. Гармонізація права – це процес узгодження правових систем та нормативних актів у різних юрисдикціях для підтримки транскордонної діяльності. Вона спрямована на зменшення розбіжностей та сприяння дотриманню однакових принципів у правотворчій та правозастосовній діяльності поза межами окремих держав.

Науковці виокремлюють ще такий спосіб глобалізації у сфері права як імплементація міжнародного права. Цей спосіб пов'язаний із сприйняттям, запозиченням та впровадженням норм міжнародного права. Імплементація норм міжнародного права фактично пов'язана з реалізацією міжнародних зобов'язань на внутрішньодержавному рівні та здійснюється через передбачені в чинному законодавстві способи включення міжнародно-правових норм у національну правову систему.

Також слід наголосити на таких засобах процесу глобалізації як адаптація права та апроксимація. Адаптація права означає процес його постійної модифікації шляхом поступових змін чинних норм права для задоволення потреб суспільства, що постійно змінюються, забезпечуючи їх актуальність та ефективність. У контексті права «апроксимація» зазвичай стосується процесу узгодження національного законодавства із правилами іншого інституту, наприклад, міжнародного органу. Мета її здійснення – гармонізація правових баз та сприяння інтеграції.

ВИСНОВКИ

Система права завжди намагається перебувати в актуальному стані у відношенні до розвитку суспільства. Визначальна роль у цьому належить законодавцю, який на основі потреб юридичної практики та суспільства здійснює правотворчість, ґрунтуючись на принципі оперативності, тобто підтриманні національного законодавства в актуальному стані.

Говорячи про тенденції розвитку системи права в сучасних умовах, слід виходити з правового поняття «правова система», аналізуючи на ньому процеси глобалізації як чинники розвитку системи права в сучасних умовах. Характеристика розвитку системи права в сучасних умовах насамперед пов'язана з глобалізаційними процесами, якими позначаються процеси зближення, взаємопроникнення держав та їх правових систем, унаслідок чого відбувається посилення залежності держав одна від одної.

Основними чинниками глобалізації є науково-технічна революція, особливо розвиток світової системи інформації, поширення Інтернету, який зробив можливим миттєвий зв'язок між людьми в різних кінцях світу й усунув перешкоди на шляху розповсюдження будь-якої інформації. Це певний етап розвитку людської цивілізації, коли національні економіки вже не можуть нормально розвиватися в межах однієї держави, а міжнародні економічні зв'язки призвели до утворення транснаціональних корпорацій і глобальних (світових) ринків.

Важливого значення набуває аналіз правового характеру глобалізації, оскільки вона також охоплює й сферу права. Найбільшим проявом глобалізації в праві є правова конвергенція. Конвергенція – процес, унаслідок якого в певних неспоріднених елементах між собою з'являються однакові ознаки. Глобалізація як великий процес у свою чергу зумовлює інші процеси у сфері права – уніфікацію, стандартизацію, гармонізацію, адаптацію, рецепцію, апроксимацію. Вони ж у свою чергу є засобами реалізації глобалізації.

Глобалізація – процес багатограний, охоплюючи різні сфери суспільного життя, має особливе значення для правової сфери. Він зумовлює розширення предмету правового регулювання, універсалізацію законодавства та дозволяє об'єднати спільні зусилля, які будуть спрямовані на захист, упровадження, вдосконалення демократії, верховенства права, справедливості, рівності, гуманізму, свободи, прав людини та інших правових цінностей, які стали надбанням нашого цивілізованого суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Сивий Р. Система права України: до методології дослідження її структури. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали X регіон. наук. конф. (5–6 лют. 2004 р.). 2004. С. 29–31.
- [2] Шпаганенко В. П. Сутнісні характеристики системи права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 69–73.
- [3] Теорія держави і права : підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.
- [4] Добробог Л. М. Система права: теоретико-правовий дискурс. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2013. Вип. 21. Ч. II. Т. 1. С. 30–32.
- [5] Шпаганенко В. П. Принципи формування системи права. *Часопис Київського університету права*. 2013. С. 78–83.
- [6] Адамова О. С. Визначення поняття інституту права. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/2595/Adamova%20Viznachennya.pdf?sequence=1> (дата звернення: 05.05.2025).
- [7] Галета О. А. Підгалузь права як категорія сучасної загальнотеоретичної юриспруденції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 14–16.
- [8] Дашковська Т. М. Норми матеріального та процесуального права: до питання співвідношення. *Актуальні проблеми держава та права*. 2015. С. 90–96.
- [9] Заморська Л. І. Галузь права як вираз правової нормативності: теоретико-правовий зміст. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. С. 10–21.
- [10] Миколенко О. І. Чи існують комплексні галузі права? *Правова держава*. 2003. № 6. С. 203–206.
- [11] Загальна теорія держави і права : підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. : М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2010. 583 с.
- [12] Погребняк С. П. Поділ права на публічне і приватне (загальнотеоретичні аспекти). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2006. Вип. 12. С. 3–17.
- [13] Левицька Н. Загальнотеоретична характеристика інституту права. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали X регіон. наук.-практ. конф. 2004. С. 32–34.
- [14] Євграфова Є. Концептуально нові уявлення щодо структури права та її складових. *Право України*. 2014. № 4. С. 248–254.
- [15] Сидоренко О. О. Сучасні тенденції розвитку правової системи України в умовах глобалізації. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9806/1/Sidorenko.pdf> (дата звернення: 05.05.2025).

- [16] Хаустова М. Г. Тенденція універсалізації та уніфікації права як один із напрямів впливу глобалізації на національну правову систему. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/63691/59189> (дата звернення: 05.05.2025).
- [17] Загальна теорія права : посібн. для підготовки до іспитів / Д. С. Бойчук, О. Р. Дашковська, А. М. Мерник, І. В. Процюк, К. О. Трихдіб ; за заг. ред. І. В. Процюка. Харків : Право, 2025. 212 с.

REFERENCES

- [1] Syvy, R. (2004, February). The legal system of Ukraine: to the methodology of studying its structure. *Problems of state formation and protection of human rights in Ukraine: materials of the X regional scientific conference*, 29–31.
- [2] Shpaganenko V. P. (2012). Essential characteristics of the legal system. *Journal of the Kyiv University of Law*, 2, 69–73.
- [3] Petryshyn, O. V., Pogrebnyak, S. P., Smorodynskyi, V. S., & al. (2014). *Theory of state and law*. In O. V. Petryshyn (Ed.). Kharkiv: Law.
- [4] Dobrobog, L. M. (2013). The legal system: theoretical and legal discourse. *Scientific bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law*, 21, II, 1, 30–32.
- [5] Shpaganenko, V. P. (2013). Principles of the formation of the legal system. *Journal of the Kyiv University of Law*, 78–83.
- [6] Adamova, O. S. *Definition of the concept of the institution of law*. Retrieved from <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/2595/Adamova%20Viznachennya.pdf?sequence=1>.
- [7] Galeta, O. A. (2014). Subbranch of law as a category of modern general theoretical jurisprudence. *Comparative and analytical law*, 5, 14–16.
- [8] Dashkovska, T. M. (2015). Norms of substantive and procedural law: on the question of correlation. *Current problems of the state and law*, 90–96.
- [9] Zamorska, L. I. (2013). The branch of law as an expression of legal normativity: theoretical and legal content. *Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, 10–21.
- [10] Mykolenko, O. I. (2003). Are there complex branches of law? *The rule of law*, 6, 203–206.
- [11] Tsvik, M. V., Petryshyn, O. V., Avramenko, L. V., & al. (2010). *General theory of state and law*. In M. V. Tsvik, & O. V. Petryshyna (Ed.). Kharkiv: Pravo.
- [12] Pogrebnyak, S. P. (2006). The division of law into public and private (general theoretical aspects). *State construction and local self-government*, 12, 3–17.
- [13] Levitska, N. (2004). General theoretical characteristics of the institute of law. *Problems of state formation and protection of human rights in Ukraine: materials of the X regional scientific-practical conference*, 32–34.
- [14] Yevgrafova, E. (2014). Conceptually new ideas about the structure of law and its components. *Law of Ukraine*, 4, 248–254.
- [15] Sydorenko, O. O. *Modern trends in the development of the legal system of Ukraine in the context of globalization*. Retrieved from <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9806/1/Sidorenko.pdf>
- [16] Khaustova, M. G. *The trend of universalization and unification of law as one of the directions of the influence of globalization on the national legal system*. Retrieved from <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/63691/59189>
- [17] Boychuk, D. S., Dashkovska, O. R., Mernyk, A. M., Protsyuk, I. V., Trykhdib, K. O. (2025). *General theory of law: a guide for preparing for exams*. In I. V. Protsyuk (Ed.). Kharkiv: Pravo.

Анастасія Муслімівна Мерник

Доктор юридичних наук, доцент

Доцент кафедри теорії та історії права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

61024, вул. Григорія Сковороди, 77, Харків, Україна

Anastasiia M. Mernyk

Doctor of Law, Associate Professor

Associate Professor of the Department of Theory and history of Law

Yaroslav Mudryi National Law University

61024, 77, Hryhoriia Skovorody St., Kharkiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Мерник А. М. Тенденції розвитку системи права в сучасних умовах. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Том 32. №2. С. 15–27.

Suggested Citation: Mernyk, A. M. (2025). Trends in the development of the legal system in modern conditions. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 32(2), 15–27.

Стаття надійшла / Submitted: 05/05/2025

Доопрацьовано / Revised: 05/06/2025

Схвалено до друку / Accepted: 30/06/2025